

УДК 371.132

А.В. ШИШКО,

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології
та перекладу Кременчуцького інституту
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті здійснено аналіз теоретичних аспектів професійної підготовки викладача іноземної мови. Визначено основні складові педагогічної компетентності фахівця та проаналізовано сутність структурних компонентів професійної компетентності викладача вищої школи. Автор приділяє увагу дослідженню процесу формування комунікативної компетентності викладача іноземної мови як важливого показника професійної підготовки, розкриває специфіку педагогічної діяльності викладача іноземної мови, її характерні особливості, окреслює основні структурні елементи, вказує на способи удосконалення такої діяльності.

Ключові слова: компетентність, професійна освіта, професійно-педагогічна культура, культурологічний підхід, професіоналізм, рефлексія, комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. В умовах адаптації вітчизняної системи вищої освіти до вимог Болонського процесу та сучасних суспільних трансформацій висувуються нові вимоги до викладача вищої школи, насамперед – іноземної мови, в контексті демонстрації ним високого рівня педагогічної і професійної компетентності, готовності до забезпечення європейської якості освіти, переходу до нових форм і методів організації навчального процесу, його демократизації, сприяння мобільності студентів у межах європейського освітнього простору, інформатизації вищої освіти тощо.

Проблема формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови об'єктивно набуває все більшої актуальності завдяки ускладненню і постійному розширенню соціального досвіду, сфери освітніх послуг, появи інноваційних типів навчальних закладів, авторських педагогічних проектів, технологій, виникненню різних форм презентації і переробки інформації, зростаючому рівню запитів соціуму. Відповідно, майбутній викладач іноземної мови має володіти педагогічною компетентністю, як готовністю на якісному рівні організувати результативний процес формування у майбутніх фахівців знань, вмінь і навичок з іноземної мови, достатніх для взаємодії в іншомовному середовищі; формувати в них у навчально-виховному процесі ВНЗ знання про культуру народів світу, виховувати їх на засадах національних та європейських демократичних цінностей; володіти методологією та досвідом аналізу педагогічного процесу у вищій школі, спрямованістю до активної науково-педагогічної діяльності.

Як свідчить аналіз існуючої практики магістерської підготовки, є значні протиріччя між зазначеними вимогами та наявним рівнем спрямованості, науково-методичного забезпечення і результативності процесу формування педагогічної компетентності майбутніх викладачів іноземної мови.

Отже, педагогічна компетентність майбутнього викладача має містити не тільки знання і вміння, що становлять основу методики викладання його фаху, дозволяють якісно проводити лекції і практичні заняття, але й компетенції активізації навчально-пізнавальної ді-

яльності, психологічну, комунікативну компетенції, педагогічну спрямованість і механізми саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що вчені приділяють значну увагу розробці вимог до загальної підготовки викладача вищої школи. Ці проблеми знайшли своє розв'язання у працях А. Алексюка, С. Архипової, С. Вітвицької, С. Гончаренка, В. Майбороди, О. Мороза, Н. Нікандрова, І. Рейнгарда, О. Сухомлинської, М. Фіцули та ін. Зміст педагогічної освіти досліджується у працях А. Бойко, С. Вершловського, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лугового, І. Підласого, О. Савченко та ін. Умови формування особистості вчителя і викладача, його професійної та педагогічної культури досліджувалися В. Бондарем, Ф. Гоноболіним, В. Гриньовою, С. Золотухіною, В. Краєвським, Н. Криловою, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним, С. Сисевою, В. Радуллом, Я. Черньонковим та ін.

У педагогічній науці накопичено значний досвід розв'язання проблем професійної підготовки майбутнього вчителя та викладача іноземної мови. Зокрема цій проблематиці присвячено праці О. Бердичівського, О. Бігіч, Ж. Вітліна, Т. Зубенко, Л. Кадченко, М. Князян, О. Кузнецової, С. Ніколаєвої, В. Пасинок, Н. Савчак, Н. Скляренко, В. Цетлін, Т. Шкваріної та ін.

Протягом останнього часу активно вивчаються особливості формування різних аспектів професійної компетентності майбутніх вчителів та викладачів різного фаху (праці О. Дубасенюк, А. Маркової, Н. Кузьміної, В. Кричевського, Л. Карпової, М. Михайліченка, Л. Хоружої та ін).

Педагогічна компетентність як сукупність якостей, що визначають ефективність професійної підготовки майбутнього фахівця досліджувалась у працях В. Бездухова, Т. Браже, Є. Бондаревської, Ю. Варданяна, І. Зимньої, Л. Мітіної, В. Моторної та ін.

Разом із тим проблема формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови в умовах магістратури ще не набула достатнього відображення у психолого-педагогічній літературі, відсутня єдність у підходах до її розробки, методики формування.

Формулювання мети статті. Метою пропонованої статті є узагальнення, уточнення і оновлення сутності, змісту, основних дефініцій категорії «педагогічна компетентність майбутнього викладача іноземної мови».

Виклад основного матеріалу. У сучасних дослідженнях для характеристики професійної і педагогічної діяльності викладача часто використовують терміни «професійна діяльність», «професійно-педагогічна діяльність», «педагогічна діяльність» як рівнозначні. Слід враховувати, що професійно-педагогічна й педагогічна діяльності суттєво відрізняються від професійної тим, що мають на меті цільову установку не тільки на навчання, виховання й розвиток, а на підготовку майбутнього фахівця в конкретній галузі професійної діяльності [6, с. 82]. Як уже зазначалося, професійна діяльність викладача вищої школи має на меті як організацію навчально-виховного процесу, так і науково-дослідну роботу самого викладача. Натомість ми враховуємо думку М. Фіцули, що «педагогічна діяльність у вищому навчальному закладі – це діяльність, спрямована на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, здатного знайти своє місце на ринку праці, активно включитися у політичну, суспільну, культурну та інші сфери життя суспільства» [11, с. 46].

Ми враховуємо думку С. Вітвицької, що педагогічна діяльність викладача має свою специфіку, яка полягає, насамперед, у такому:

1. Сукупність певних фізичних та інтелектуальних сил і здібностей педагога, завдяки яким він успішно здійснює доцільну діяльність щодо виховання і навчання студента. Серед них є найважливішими організаційські здібності.

2. Своєрідність об'єкта педагогічної праці, який одночасно стає суб'єктом цієї діяльності. Активність студентів як суб'єктів педагогічної праці багато в чому визначається рівнем їх організаційних знань та вмій.

3. Своєрідність засобів праці викладача, значна частина яких духовні.

4. Специфіка взаємозв'язку між трьома підсистемами (сукупність інтелектуальних і фізичних сил педагога, сукупність певних даних об'єкта праці і сукупність засобів та структури діяльності) [2, с. 60].

У своєму дослідженні ми спираємося на модель професійно-педагогічної діяльності, розроблену Н. Кузьміною [5], у якій виокремлено такі структурні компоненти: суб'єкт педа-

гогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їхньої спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Для визначення структури педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови як функціональної готовності до педагогічної діяльності, на нашу думку, доцільно враховувати функціональні компоненти цієї моделі: гносеологічний, конструктивний, організаційний, комунікативний [11, с. 50–51].

Слід враховувати, що педагогічна діяльність будь-якого викладача, зокрема й викладача іноземних мов, є предметною діяльністю. Викладачі здійснюють різноманітні види предметної діяльності: відбирають та структурують матеріал навчального курсу і конкретного заняття, розробляють завдання, вправи, проводять дослідження, експерименти. Відтак, зміст педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови має відображати специфіку фахової діяльності з викладання іноземних мов, обов'язково поєднувати змістову сферу (до якої входять насамперед знання (свого фаху, методики його викладання, педагогіки, психології, методології тощо) та операційно-технологічну (уміння й навички організації навчальної та виховної діяльності, самоосвіти тощо).

Характеризуючи специфіку предмета «Іноземна мова», слід зазначити, що процес навчання здійснюється в руслі культурологічного, лінгвістичного, лінгвокраєзнавчого, комунікативного і ситуативно-тематичного підходів. Це висуває ряд важливих вимог до педагога-професіонала у сфері іноземної мови, а саме – бути джерелом достовірних і коректних знань з предмета, носієм іншомовної культури, організатором продуктивної ситуативно-тематичної комунікації, що призводить до розвитку і виховання особистості студентів у цілому і дозволяє виробити особистісні сенси суб'єктів навчально-виховного процесу у ВНЗ і оцінити всю організовану діяльність. Таким чином, у структурі педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови слід виокремити **комунікативний компонент**. Комунікативний аспект педагогічної компетентності передбачає здатність налагоджувати й підтримувати відносини з оточенням, досягнення взаєморозуміння й взаємопідтримки, що відбувається на основі принципів толерантності, поваги, розуміння прагнень та інтересів інших людей, їхніх прав [4, с. 17].

Основним критерієм комунікативного компонента є комунікативна компетенція майбутніх викладачів іноземних мов, під якою розуміємо здатність спілкуватися письмово і усно з носієм конкретної мови в реальній життєвій ситуації. При цьому особлива увага приділяється смисловій стороні вислову, а не тільки правильності використовуваних мовних форм.

У змісті комунікативної компетенції американські лінгвісти виділяють граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну і мовну компетенції. Н. Гез до змісту терміна «комунікативна компетенція» включає вербально-когнітивну, лінгвістичну, вербально-комунікативну і метакомунікативну компетенції [8]. Ми враховуємо думку В. Введенського і вважаємо, що комунікативна компетенція є показником поінформованості педагога про цілі, сутність, структуру, засоби, особливості педагогічного спілкування; зумовлює прагнення до постійного вдосконалення комунікативної діяльності, орієнтацію на особистість людини як на головну цінність, передбачає здібності до нестандартного, творчого розв'язання завдань, що виникають у процесі педагогічного спілкування [1, с. 54].

Комунікативна компетенція передбачає сформованість відповідних знань, умінь і якостей фахівця, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу і здатність розв'язувати завдання педагогічної діяльності у процесі спілкування на міжособистісній основі. Комунікативна компетенція майбутнього викладача іноземних мов базується на знаннях правил і норм організації комунікації засобами іноземної та рідної мови і чуттєвому досвіді, що дають змогу орієнтуватися у ситуаціях педагогічного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки людини.

Зміст комунікативної компетенції утворюють також комунікативні уміння, які, згідно з думкою Л. Карпової [3, с. 37], допомагають викладачеві спілкуватися із студентами, колегами, обмінюватися інформацією і на цій основі налагоджувати педагогічно доцільні відносини з ними. Комунікативні уміння – взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь вербального спілкування та умінь педагогічної техніки. Перцептивні уміння мають прояв на початковому етапі спілкування, це уміння розуміти студентів, колег. Для реалізації цих умінь на практиці необхідне знання ціннісних орієнтацій інших людей. Власне умін-

ня вербального спілкування передбачають, по-перше, привернення до себе уваги (за допомогою мови, пауз, наочності), встановлення психологічного контакту з аудиторією (для передавання інформації та сприйняття її студентами) та управління спілкуванням у педагогічному процесі. Володіння педагогічною технікою забезпечує ефективну взаємодію із студентами в будь-яких ситуаціях, вони є зовнішньою формою поведінки викладача й допомагають йому створити власний професійний імідж, тобто сукупність візуального, внутрішнього, вербального та акторського образів.

У контексті педагогічної діяльності викладачів іноземної мови останнім часом вживають термін «міжкультурна комунікативна компетенція». Відомі дослідники Л. Самовар та Р. Портер пов'язують зміст цієї компетенції зі здатністю до міжкультурного спілкування: безпосереднього і опосередкованого спілкування партнерів – представників різних культур, у процесі якого стикаються різні «перспективи» комунікантів, де складовими перспектив є ціннісні орієнтації, уявлення про універсалії та їх вербальні вираження, норми, моделі поведінки тощо [9, с. 19].

Першоосновою змісту комунікативної компетенції може бути структура спілкування, запропонована Г. Андреевою. Вона виділяє у спілкуванні три головні сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну. Ці складові, як правило, не існують у чистому, ізольованому вигляді. Реальне спілкування включає всі сторони одночасно, які переплітаються між собою. Крім цього, спілкування буває творчим і репродуктивним, глибоким і поверховим, маніпулятивним і суб'єктивним [7]. Як зазначає Л. Петровська, розвинене спілкування має тісно пов'язані грані: спілкування на суб'єкт-об'єктній і на суб'єкт-суб'єктній основі. Дослідниця виділяє репродуктивну і продуктивну сторони спілкування. До характеристик компетентного спілкування належить рівень зовнішній, поведінковий, операційно-технічний і рівень внутрішній, глибинний, який торкається особистісно-смыслових утворень, а також комунікативні знання, уміння і досвід [10].

Висновки. Узагальнення вищевказаного дозволяє нам виокремити такі критерії комунікативного компонента педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови, як: мовна компетенція (володіння літературною іноземною та українською мовами як засобами комунікації), вербально-комунікативна компетенція (здатність до комунікації на суб'єкт-суб'єктному та суб'єкт-об'єктному рівнях, готовність до вибору ефективних стратегій комунікації), вербально-когнітивна компетенція (здатність до вирішення репродуктивних і продуктивних завдань комунікативної діяльності), міжкультурна комунікативна компетенція (здатність до комунікації та порозуміння з представниками інших культур), метакомунікативна компетенція (здатність до комунікації на зовнішньому (поведінковому) та внутрішньому (особистісному) рівнях).

Отже, педагогічну компетентність викладача іноземної мови можна розглядати як певний результат професійної освіти, що полягає у досягненні високого рівня професійно-педагогічної самосвідомості, набутті ціннісного бачення викладацької діяльності, становлення системи потреб професійного й соціокультурного самовизначення, творчої самореалізації у педагогічній діяльності.

Список використаних джерел

1. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи / С.С. Вітвицька. – К.: Центр методичної літератури, 2003. – 316 с.
3. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук / Л.Г. Карпова. – Харків, 2003. – 207 с.
4. Кривцов С.В. Тренинг: Учитель и проблемы дисциплины / С.В. Кривцов. – М.: Генезис, 2000. – 288 с.
5. Кузьмина Н.В. Методы системного исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
6. Методологические и методические основы профессионально-педагогической подготовки преподавателя высшей педагогической школы / под ред. А.А. Карсенова, В.Г. Иванова, Л.И. Гурье. – Казань: Карпол, 1997. – 293 с.

7. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы) / Л.М. Митина. – М.: Дело, 1994. – 216 с.
8. Мутовкина О.М. Слагаемые профессиональной компетентности преподавателя иностранных языков [Электронный ресурс] / О.М. Мутовкина. Режим доступа: <http://www.elib.vstu.ru/Open/3/R37.htm>
9. Першукова О. Сучасні підходи до соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в країнах Європи / О. Першукова Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 19–22.
10. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М.: Изд-во МТУ, 1989. – 216 с.
11. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / М.М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.

References

1. Vvedenskij, V.N. *Modelirovanie professional'noj kompetentnosti pedagoga* [Modelling of the professional competence of the teacher]. *Pedagogika* [Pedagogy]. 2003, no. 10, pp. 51-55. (In Russian).
2. Vitvyts'ka, S.S. (2003). *Osnovy pedahohiky vyschoi shkoly* [Fundamentals of pedagogy of higher education]. Kyiv. Center of methodical literature. 316 p. (In Ukrainian).
3. Karpova, L.H. (2003). *Formuvannia profesijnoi kompetentnosti vchytelia zahal'noosvitn'oi shkoly* [Formation of professional competence of teachers of secondary school]. Dis Cand. ped. Science. Kharkiv, 2003. 207 p. (In Ukrainian).
4. Krivcov, S.V. (2000). *Trening: Uchitel' i problemy discipliny* [Training: Teacher and discipline problems]. Moscow. Genesis Publ. 288 p. (In Russian).
5. Kuz'mina, N.V. (1980) *Metody sistemnogo issledovaniya pedagogicheskoy dejatel'nosti* [Methods of systemic study teaching]. Leningrad. LGU Publ. 172 p. (In Russian).
6. Karsenova, A.A., Ivanov, V.G., Gur'e, L.I. (1997). *Metodologicheskie i metodicheskie osnovy professional'no-pedagogicheskoy podgotovki prepodavatelja vysshej pedagogicheskoy shkoly* [Methodological and methodical bases of is professional-pedagogical preparation of the teacher of the higher pedagogical school]. Kazan: Karpol Publ. 293 p. (In Russian).
7. Mitina, L.M. (1994). *Uchitel' kak lichnost' i professional (psihologicheskie problemy)* [The teacher as a person and a professional (psychological problems)]. Moscow. Delo Publ. 216 p. (In Russian).
8. Mutovkina, O.M. *Slagaemye professional'noj kompetentnosti prepodavatelja inostrannyh jazykov* [The components of professional competence of foreign language teachers]. Available at: <http://www.elib.vstu.ru/Open/3/R37.htm>. (In Russian).
9. Pershukova, O. *Suchasni pidkhody do sotsiokul'turnoho komponenta zmistu navchannia inozemnoi movy v krainakh Yevropy* [Current approaches to socio-cultural component content of foreign language teaching in Europe]. *Shliakh osvity* [Path of education]. 2003, no. 3, pp. 19-22. (In Ukrainian).
10. Petrovskaja, L.A. (1989). *Kompetentnost' v obshhenii. Social'no-psihologicheskij trening* [Competence in communication. Socio-psychological training]. Moscow. Publishing House of the MTU. 216 p. (In Russian).
11. Fitsula, M.M. (2006). *Pedahohika vyschoi shkoly: navch. Posibnyk* [Pedagogy of higher education: teach. manual]. Kyiv. Akademvydav Publ. 352 p. (In Ukrainian).

В статье сделан анализ теоретических аспектов профессиональной подготовки преподавателя иностранного языка. Определены основные составляющие педагогической компетентности специалиста и проанализирована сущность структурных компонентов профессиональной компетентности преподавателя высшей школы. Автор уделяет внимание исследованию процесса формирования коммуникативной компетенции преподавателя иностранного языка как важного показателя профессиональной подготовки, раскрывает специфику педагогической деятельности преподавателя

ля иностранного языка, ее характерные особенности, очерчивает основные структурные элементы, указывает на способы усовершенствования такой деятельности.

Ключевые слова: компетентность, профессиональное образование, профессионально-педагогическая культура, культурологический подход, профессионализм, рефлексия, коммуникативная компетенция.

This article reviews the theoretical aspects of professional training for English language teachers. It defines the main aspects of pedagogical competence of this profession, as well as analyzes the essence of structural components of professional competency of a higher-school teacher. The author studies the development process of communication competence of a foreign language teacher as one of the most important indicators of professional training, outlines the specifics of teaching routines of a foreign language teacher, defines its main structural elements, and provides guidance on how it can be improved.

Key words: competence, professional education, professional pedagogic culture, culturological approach, professionalism, reflection, communicative competence.

Одержано 9.10.2015.